

Scriitorul **Primo Levi** (1919-1987) și-a făcut studiile în Torino, orașul natal, absolvind Facultatea de Chimie, asemenea tatălui și bunicului său.

În timpul Rezistenței antifasciste, s-a alăturat unui grup de partizani, dar a fost prins și deportat, din cauza originii sale evreiești, la Auschwitz. Cele trăite acolo, precum și peripețiile întoarcerii acasă vor fi relatate în cărțile *Mai este oare acesta un om?* (1947, 1956) și *Armistițiul* (1963, Premiul Campiello), aflate la granița dintre memorialistică și reflecție etică.

A tradus din Franz Kafka și Lévi-Strauss.

La Editura ART au apărut și *Sistemul periodic*, o carte ce îmbină autobiografia cu meditația științifică și filozofia umanistă, în traducerea lui Vlad Russo, și *Cei aleși și cei damnați*, o meditație despre natura regimurilor autoritare.

PRIMO LEVI

MAI ESTE OARE ACESTA UN OM?

Traducere din limba italiană și postfață
de Doina Condrea Derer

ART

Cuprins

<i>Mai este oare acesta un om?</i>	5
Călătoria	9
La fund	20
Inițierea	39
Ka-Be	44
Noapțile noastre	61
Munca	71
O zi bună	79
Dincoace de bine și de rău	87
Cei aleși și cei damnați	98
Examen la chimie	115
Cântul lui Ulise	124
Întâmplările de peste vară	132
Octombrie 1944	140
Kraus	149
<i>Die drei Leute vom Labor</i>	154
Ultimul	164
Istoricul ultimelor zece zile	171
<i>Postfață</i>	199

Redactor: Laura Albulescu
Corector: Theodor Zamfir
Tehnoredactor: Angela Ardeleanu
Copertă: Alexandru Daș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LEVI, PRIMO

Mai este oare acesta un om? / Primo Levi; trad. din lb. italiană
și postfață de Doina Condrea Derer – Ed. a 2-a. – București: Art, 2022

ISBN 978-606-710-878-1

I. Condrea-Derer, Doina (trad.; postfață)
821.131.1

Primo Levi

Se questo è un uomo

© 1958, 1963, 1971, 1997, 2012, 2014, 2015 Giulio Einaudi
editore s.p.a., Torino

Ediția românească este publicată prin intermediul
Agenției Literare Livia Stoia.

© Editura ART, 2022, pentru prezenta ediție

Mai este oare acesta un om?

Voi, ce trăiți la adăpost
În casele voastre tihnite,
Voi, care seara, întorcându-vă, găsiți
Mâncare caldă, chipuri prietenoase:
Gândiți-vă, mai este oare acesta un om,
Când trudește-n glod,
Când nu știe ce-i tihna,
Când luptă pentru un codru amar de pâine,
Când moare pentr-un da sau un nu?
Gândiți-vă, femeie-i aceasta,
Fără cosițe, fără nume,
Fără puterea de a-și mai aminti,
Cu ochii goliți, cu frigul în pânțece
Ca broasca-n vremuiala iernii?
Gândiți-vă că toate acestea au fost aieva:
Vă-ncredințez aceste slove.
Săpați-le în inimile voastre
Când stați acasă sau mergeți pe stradă,
Când vă culcați, când vă sculați;
Repetăți-le copiilor voștri.
De nu, să vi se năruie căminul,
De pat vă țintuiască boala,
Iar pruncii voștri de la voi întorcă-și fața.

Spre norocul meu, am fost deportat la Auschwitz abia în 1944, după ce, constrâns de lipsa tot mai mare a mâinii de lucru, guvernul german hotărâse să prelungească durata medie de viață a prizonierilor care urmau să fie lichidați, îmbunătățind sensibil nivelul de trai și suspendând momentan uciderea arbitrară a celor ridicați.

De aceea, când vine vorba de detalii atroce, cartea mea nu aduce nimic nou față de ceea ce cititorii din întreaga lume știu despre neliniștitoarea problemă a lagărelor morții. Ea nu a fost scrisă cu intenția de a formula noi capete de acuzare, ci, mai curând, ar putea furniza date pentru un studiu nepărtinitor privind unele laturi ale sufletului omenesc. Multor persoane particulare sau popoare li se poate întâmpla să considere, mai mult sau mai puțin conștient, că „orice străin este un dușman“. Cel mai adesea, această convingere zace în adâncul sufletelor ca o infecție în stare latentă; ea se manifestă numai în acte răzlețe și necoordonate, fără să stea la baza unui sistem de gândire. Dar când aceasta se întâmplă, când dogma neexprimată devine premisa majoră a unui silogism, atunci la capătul lanțului se află Lagărul. Acesta este produsul unei concepții despre lume dusă cu maximă coerență până la ultimele consecințe: atâta vreme cât concepția subzistă, suntem amenințați de consecințele ei. În istoria lagărelor de exterminare toți ar trebui să vadă un sinistru semnal de alarmă.

Mai este oare acesta un om?

We know

Sunt conștient de defectele structurale ale cărții și de aceea îmi cer iertare. Dacă nu ca realizare, cel puțin ca intenție și ca modalitate de concepere, ea s-a înfiripat în răstimpul petrecut în Lagăr. Nevoia de a le povesti „celorlalți“, de a-i face și pe „ceilalți“ părtași, luase pentru noi, înainte și după eliberare, forma unui impuls nemijlocit și imperios, într-atât încât concura cu celelalte nevoi elementare: înainte de toate, cartea a fost scrisă pentru a satisface această necesitate; așadar, din dorința eliberării interioare. De aici, caracterul ei fragmentar: capitolele nu au fost scrise în succesiunea lor logică, ci în ordinea urgenței. Operația de asamblare a fost făcută ulterior, după un plan.

Mi se pare de prisos să adaug că nici una dintre întâmplări nu a fost inventată.

PRIMO LEVI

Călătoria

Fusesem capturat de miliția fascistă în ziua de 13 decembrie 1943. Aveam douăzeci și patru de ani, minte puțină, nici un fel de experiență și o puternică înclinație de a trăi într-o lume a mea, aproape deloc realistă, populată cu năluci carteziene despre civilizație, cu sincere prietenii masculine și palide prietenii feminine, înclinație favorizată de regimul de izolare în care fusesem împins de patru ani de legile rasiale. Îmi cultivam un sentiment de revoltă moderat și abstract.

Nu-mi fusese ușor să aleg calea munților și să contribui la înjgheburile a ceea ce, după părerea mea și a altor prieteni ceva mai pricepuți decât mine, trebuia să devină un grup de partizani afiliat mișcării de Rezistență „Dreptate și Libertate“. Ne lipseau contactele, armele, banii și experiența pentru a ni le procura; ne lipseau oamenii capabili: în schimb, eram sufocați de o puzderie de oameni lipsiți, cu bună sau rea-credință, de pregătire, veniți de la câmpie în căutarea unei organizații inexistente, a cadrelor, a armelor sau numai a protecției, a unui ascunziș, a unui foc sau a unei perechi de pantofi.

Pe vremea aceea nu învățasem încă principiul pe care ceva mai târziu, în Lagăr, aveam să mi-l însușesc foarte repede, după care prima îndatorire a omului este să-și urmărească prin orice mijloace propriile scopuri, și cine greșește plătește scump; de aceea, nu pot considera decât firească

evoluția ulterioară a lucrurilor. În zorii spectrali și ninși ai unei zile de iarnă, trei centurii de miliție, pornite în toiul nopții ca să surprindă un alt grup, mult mai puternic și mai periculos decât al nostru, ascuns în valea alăturată, au năvălit în refugiul nostru și m-au luat jos în vale, ca persoană suspectă.

La interogatoriile care au urmat, am preferat să-mi recunosc condiția de „cetățean italian de rasă ebraică“, socotind că nu aveam cum să justific prezența mea în locurile acelea, mult prea izolate, chiar și pentru un „refugiat“, și crezând (greșit, cum se va vedea) că recunoașterea activității mele politice avea să însemne tortură și moarte sigură. Ca evreu, am fost trimis la Fòssoli, lângă Modena, unde erau adunați într-un imens lagăr de concentrare, destinat anterior prizonierilor de război englezi și americani, toți cei care aparțineau numeroaselor categorii de persoane nedorite de guvernul fascist republican, de curând înființat.

În momentul sosirii mele, adică la sfârșitul lui ianuarie 1944, în lagăr se aflau vreo sută cincizeci de evrei italieni, dar în câteva săptămâni numărul lor a ajuns la mai bine de șase sute. În cele mai multe cazuri era vorba de familii întregi capturate de fasciști sau de naziști, din cauza propriei imprudențe sau în urma denunțurilor. Numai câțiva se predaseră de bunăvoie, unii exasperați de viața de hoinari, alții pentru că erau lipsiți de mijloace de trai ori nu voiau să se despartă de vreo rudă capturată sau chiar, culmea absurdului, ca „să fie în regulă în fața legii“. Pe lângă aceștia, mai erau internați vreo sută de militari iugoslavi și alți câțiva străini suspecti politic.

Sosirea unei mici divizii SS ar fi trebuit să-i pună pe gânduri și pe cei mai optimiști; cu toate acestea, știrea a fost interpretată în fel și chip, fără a trage cea mai evidentă

concluzie; astfel încât vestea deportării ne-a găsit nepregătiți sufletește.

În ziua de 20 februarie, nemții inspectaseră cu grijă lagărul, îi adresaseră în public aspre muștrări comisarului italian pentru organizarea defectuoasă a serviciului la bucătărie și pentru cantitatea neîndestulătoare de lemne distribuite pentru încălzit; spusese chiar că în curând avea să se deschidă o infirmerie. Dar în zorii zilei de 21 se află că a doua zi evreii urmau să plece. Toți, fără excepție: și copiii, și bătrânii, și bolnavii. Unde, nu se știa. Să se pregătească pentru o călătorie de cincisprezece zile. Pentru fiecare absent de la apel, alți zece aveau să fie împușcați.

Numai câțiva naivi și unii prea încrezători se încăpățâneau să spere: noi ceilalți stătuserăm îndelung de vorbă cu refugiații polonezi și croați și știam ce însemna plecarea.

Pentru condamnații la moarte uzanța prevedea un ceremonial auster, menit să scoată în evidență că orice patimă și mânie s-au stins iar actul de dreptate nu reprezintă decât o tristă datorie față de societate, astfel încât până și călăul poate simți milă față de victimă. De aceea condamnatul este scutit de orice îndatorire, i se asigură solitudinea și, dacă dorește, orice mângâiere spirituală; în sfârșit, se face totul pentru ca el să nu simtă în jurul lui ura și arbitrarul, ci numai necesitatea, dreptatea și, odată cu pedeapsa, iertarea.

Dar nouă, fiind mulți și având la dispoziție prea puțin timp, nu ni s-a acordat nimic din toate acestea; și, la urma urmei, pentru ce să ne fi căit și pentru ce să fim iertați? De aceea, comisarul italian a hotărât ca toate serviciile să funcționeze normal până la decizia definitivă; astfel, bucătăria a rămas deschisă, iar corvezile pentru menținerea curățeniei au funcționat ca de obicei; până și învățătorii și profesorii de la mica noastră școală au ținut, ca în fiecare

seară, cursuri. Dar în seara aceea copiii ru li s-au mai dat teme de făcut.

Și s-a lăsat noaptea. A fost de așa natură încât îți dădeai seama că nu ar fi trebuit s-o vadă ochi omenești, nici să-i supraviețuiască. Am simțit asta cu toții; nici un gardian, italian sau neamț, nu a avut curajul să vină să vadă ce fac oamenii când știu că trebuie să moară.

Fiecare își lua rămas-bun de la viața cum se pricepea mai bine. Unii s-au rugat, alții au băut peste măsură, alții s-au abandonat pasiunii trupești pentru ultima oară. În schimb, mamele grijulii au făcut noapte albă ca să pregătească mâncarea pentru călătorie, au spălat copiii și au făcut bagajul; în zori, firele de sârmă ghimpată erau acoperite cu rufe de copii întinse ca să se zbicească în vânt; nu au uitat de scutecele de pânză, de jucării, de perne și de sutele de mărunțișuri de care numai ele au idee și de care copiii au în orice situație nevoie. Voi nu ați face la fel? Dacă ar trebui să vă omoare mâine împreună cu copilul vostru, nu i-ați da astăzi de mâncare?

În baraca 6 A locuia bătrânul Gattegno cu soția, o droaie de copii, nepoți, gineri și nurori harnice. Toți bărbații erau tâmplari; veniseră din Tripoli după numeroase și îndelungi călătorii; avuseseră întotdeauna la ei sculele de meseriaș, obiectele de bucătărie, acordeoanele și vioara ca să cânte și să danseze după ziua de muncă. Erau oameni veseli și cucernici. Femeile lor, tăcute și iuți, au fost primele care au terminat pregătirile de călătorie ca să le rămână timp pentru doliu; când totul a fost gata, turtele coapte, traistele legate, s-au descălțat, și-au desfăcut părul, au pus pe pământ sfeșnicile de înmormântare, le-au aprins după obiceiul străbunilor și s-au așezat pe jos în cerc, pentru jelație; toată noaptea s-au rugat și au plâns. Noi ne-am oprit în grup la ușa lor și în suflet ne-a pătruns durerea, nouă

pentru noi, durerea străveche a poporului lipsit de pământ, durerea fără speranță a exodului repetat secol de secol.

Zorii s-au lăsat peste noi ca o trădare; ca și cum soarele ar fi fost complicele oamenilor în pornirea lor de a ne distrage. Sentimentele contradictorii care ne frământau, de resemnare, de revoltă neputincioasă, de abandon religios, de teamă, de disperare, se contopeau acum, după o noapte de nesomn, într-o nebunie colectivă, nestăpânită. Timpul pentru a reflecta și a hotărî trecuse, orice urmă de rațiune s-a topit în tumultul fără opreliști din care țâșnea într-o străfulgerare dureroasă, ca loviturile de spadă, amintirea dragă a caselor noastre, încă atât de aproape în spațiu și timp.

Multe lucruri ne-am spus și am făcut atunci; dar despre ele e mai bine să nu rămână nici amintirea.

Cu o punctualitate absurdă, cu care mai târziu a trebuit să ne obișnuim, nemții au făcut apelul. *Wieviel Stück?*¹ a întrebat la sfârșit sergentul major; salutând scurt, caporalul i-a răspuns că erau șase sute cincizeci de „bucăți“ și că totul era în ordine; atunci ne-au încărcat în autobuze și ne-au dus în gara din Carpi. Trenul și escorta pentru drum ne așteptau. Acolo am fost bătuți pentru prima oară: lucrul a fost atât de neașteptat și de stupid, încât nu am încercat durere, nici fizică, nici morală, ci numai o nețărmită uimire: cum poți să lovești un om fără să fii mânios?

Erau douăsprezece vagoane, iar noi șase sute cincizeci; în vagonul meu eram patruzeci și cinci de inși, dar era

¹ Câte bucăți? (germ.).

un vagon mic. Aveam, așadar, în fața ochilor, sub tălpile noastre, una dintre faimoasele garnituri germane, din cele care nu se mai întorc, despre care, fremătând, dar puțin neîncrezători, auzisem vorbindu-se de atâtea ori. Era întocmai cum auzisem: vagoane de marfă închise pe dinafară, iar înăuntru femei, bărbați, copii, îndesați fără milă, ca marfa de duzină, în drum spre neant, în drum povârnit, spre adâncuri. De data aceasta înăuntru suntem noi.

Mai devreme sau mai târziu, toți descoperă pe pielea lor că fericirea deplină nu este posibilă în viață, însă puțini stau să cugete că tot așa stau lucrurile și cu nefericirea deplină. Obstacolele care stau în calea atingerii ambelor stări limită au aceeași natură: ele derivă din condiția noastră umană, refractară oricărei absolutizări. I se opun cunoștințele noastre niciodată suficiente despre viitor; și asta se cheamă într-un caz speranță, iar în celălalt nesiguranța zilei de mâine. I se opune certitudinea morții, stabilind o limită pentru orice bucurie, dar și pentru orice durere. I se opun inevitabilele griji materiale care, așa cum știrbesc din orice fericire trainică, tot așa ne distrag cu insistență atenția de la nefericirea care ne apasă, făcând ca aceasta să ne apară fragmentată și din acest motiv suportabilă.

Tocmai neajunsurile, loviturile, frigul, setea au fost cele care ne-au ținut la suprafață în disperarea fără fund din timpul călătoriei și după aceea. Nu era voința de a trăi și nici o resemnare conștientă, pentru că puțini oameni sunt în stare de asta, iar noi eram doar niște specimene umane comune.

Ușile fuseseră închise imediat, dar trenul nu a pornit decât seara. Aflasem cu ușurare destinația: Auschwitz, pe atunci un nume lipsit de semnificație pentru noi; oricum,

măcar corespundea unui punct oarecare de pe pământul acesta.

Trenul mergea încet, cu lungi și istovitoare opriri. Prin crăpătură am văzut înșiruindu-se stâncile golașe, înalte ale văii Adigelui și numele ultimelor orașe italiene. Am trecut de Brennero a doua zi, la douăsprezece; toți s-au ridicat în picioare, dar nici unul nu a scos o vorbă. Mi s-a înfipt în inimă gândul întoarcerii și îmi reprezentam cu cruzime cum ar fi putut să fie bucuria supraomenească a celeilalte treceri, cu ușile deschise, pentru că nimeni n-ar mai fi vrut să fugă și primele nume italienești...; am privit în jur și m-am întrebat câți din acei bieți oameni aveau să fie loviți de soartă.

Din cele patruzeci și cinci de persoane din vagonul meu, numai patru și-au revăzut casele; și a fost de departe vagonul cel mai norocos.

Sufeream de sete și de frig: la toate opririle ceream apă, cu glas tare, sau măcar un pumn de zăpadă, dar rareori am fost auziți; soldații din escortă îi îndepărtau pe cei ce încercau să se apropie de garnitură. Două tinere mame, cu copii sugari, gemeau zi și noapte, cerșind puțină apă. Datorită tensiunii nervoase, foamea, oboseala și insomnia erau, pentru noi toți, mai puțin chinuitoare; cu toate acestea, nopțile erau un nesfârșit coșmar.

Puțini sunt oamenii care știu să meargă la moarte cu demnitate și foarte adesea nu cei la care te-ai aștepta. Puțini știu să tacă și să respecte tăcerea celorlalți; somnul nostru chinuit era adesea întrerupt de certuri zgomotoase și inutile, de înjurături, de lovituri de picioare și de pumni dați orbește ca răspuns la vreo atingere supărătoare, dar inevitabilă. Atunci careva aprindea flăcăriua lugubră a unei lumânări, lăsând să se vadă un furnicar cenușiu ghemuit pe podea, o materie omenească de-a valma, amorțită